

Vervolging van roofvogels in Nederland in 2007

Rob G. Bijlsma & Pedro Zoun

In dit overzicht zijn door mensen veroorzaakte sterfte en vervolging verwerkt, zoals doorgegeven aan Algemene Inspectie Dienst (AID), Politie en CIDC-Lelystad, of vermeld op de nestkaarten (WRN en SOVON). Deze twee bronnen zijn de enige die structureel vervolging in Nederland bijhouden.

Werkwijze

CDIC-Lelystad

Vergiftiging, klemmen en afschot werden op gestandaardiseerde wijze door CIDC-Lelystad onderzocht. De eerste onderzoeksstap omvat sectie, in een aantal gevallen aangevuld met röntgenologisch en/of microbiologisch onderzoek. Macroscopisch onderzoek aan krop en maaginhoud is van belang bij het vaststellen van vergiftiging en het opsporen van de mogelijke bron en toedracht. Aanwezige hagelkorrels of kogels worden uit het kadaver verwijderd en verzameld als bewijsmateriaal en/of voor eventueel onderzoek op lood. Indien de sectiebevindingen of anderszins verstrekte gegevens vervolgonderzoek vergt, wordt (orgaan)materiaal verzameld voor chemisch-toxicologisch onderzoek. Op basis van de anamnese en de bevindingen van de eerste onderzoeksstap worden inzendingen aangemerkt voor vervolgonderzoek (Zoun 2000, 2007).

Werkgroep Roofvogels Nederland

De verstoring van roofvogelnesten wordt bijgehouden door de nestcontroleurs. Er wordt gekeken naar loopsporen rond het nest, klimsporen, afgebroken takken, schotsporen, schade toegebracht aan eieren, en andere vreemde zaken. Dit wordt apart op de nestkaart vermeld. Meldingen en opmerkingen van omwonenden worden opgetekend; deze kunnen licht werpen op duistere praktijken, zoals verstoringen van nesten (wat wij zelden voor onze ogen zien gebeuren, maar waarvan we de sporen wel aantreffen). De handleiding van Hugh Jansman (2001) wordt aangehouden waar het de interpretatie van sporen betreft. In vervolgingshaarden hebben ervaren roofvogelaars inmiddels allerlei verfijningen op die handleiding in de praktijk geleerd. Let bijvoorbeeld op de plotselinge verschijning van bordjes Verboden Toegang, en actieve tegenwerking in het veld.

Enkele voorbeelden van dat laatste uit Friesland (2007): “nieuwe bewoner op 3 mei gesproken (druk met verhuizing), en gevraagd of we bij het buizerdnest mogen kijken. Geen enkel probleem, ook mogen we later terugkomen om het nest te controleren. Op 8 juni terug, en eigenaar wederom gevraagd of we het nest mogen bekijken. Zijn mening is 360° gedraaid. We mogen alleen van afstand kijken, niet klimmen, laat staan ringen. Gevraagd naar de reden van de omslag (we gaan nog uit van bang zijn voor verstoring), reageert de bewoner geïrriteerd en geeft te kennen dat we hier

niets te zoeken hebben en niet meer terug mogen komen. Niet zonder betekenis is dat de buurman een fervent roofvogelhater is en een reputatie heeft op het gebied van roofvogelvervolging. De takken onder het nest zijn beschadigd, mogelijk de reden om ons te weren.”

Een tweede geval, ook in Friesland, betrof een broedgeval van een Buizerd in een openbaar bosje, waarbij de controleurs bij het verlaten van de broedplaats te maken kregen met een kwade boer. “Hij vraagt of er wat aan de bomen mankeert en hij wil niet dat er foto’s worden gemaakt (daarbij wijzend op mijn verrekijker). Kennelijk heeft hij gezien dat ik net daarvoor naar een doorschoten nest van een Zwarte Kraai keek. Nadat ik hem vertel dat het een verrekijker is die ik gebruik voor het kijken naar vogels, reageert hij geïrriteerd en meldt dat we hier niets te zoeken hebben. Als ik hem vervolgens wijs op een wandelaar met hond op het opengestelde zandpad, zegt hij dat wandelaars welkom zijn maar vogelaars niet.”

Resultaten

Vergiftiging

Er werden 17 gevallen van vergiftiging vastgesteld, betrekking hebbend op Buizerd, Havik en Zeearend (Tabel 1). Als aas werd de gebruikelijke reeks van soorten gemeld: 2x Wilde Eend, 1x duif, 2x Houtduif, 2x slachtkuiken, 1x ekster en 1x vogel. De verdeling over de maanden was: 1x januari, 5x maart, 2x april, 3x mei, 1x oktober, 3x november en 2x december. Ondanks het geringe aantal meldingen is de ruime verspreiding over het land opmerkelijk: 4x Groningen, 3x Drenthe, 1x Friesland, 2x Overijssel, 2x Noord-Holland, 1x Noord-Brabant en 3x Limburg.

Vergiftiging, of pogingen daartoe via uitgelegd vergiftigd aas, werden in 2007 traditioneel in nawinter en vroege voorjaar vastgesteld, met daarnaast een opleving in herfst en vroege winter: 1x januari, 7x maart, 2x april, 3x mei, 1 oktober, 3x november en 1x december. Dit najaarsgolfje trof ook de Zeearend in de Johannes Kerkhovenspolder, een toepasselijke naam bij een minder toepasselijke dood. De verspreiding van vergiftigingen binnen Nederland was in 2007, ondanks het geringe aantal, opmerkelijk ruim. Bij de onderstaande plaatsen werden in 2007 vergiftigde roofvogels en met gif bewerkt aas aangetroffen:

Drenthe: Balloo, Orvelte, Zeyerveen, Zwinderen;

Friesland: Burum;

Groningen: J. Kerkhovenspolder, Mensingeweer, Nieuw Scheemda, Veelerveen, Vlagtwedde, Vrieschelo;

Overijssel: Het Rikkerink, Holten, Schuinesloot;

Noord-Holland: Opperdoes;

Zeeland: Philippine;

Noord-Brabant: Gemert-Bakel;

Limburg: Koningsbosch, St. Odiliënberg.

In vergelijking met eerdere jaren zitten hier tal van nieuwe locaties bij, naast enkele klassieke plekken (Bijlsma *et al.* 1998-2007; van Lieshout *et al.* 1997). In Groningen is de opleving opvallend. We kunnen slechts gissen naar de oorzaak: vanuit het verleden zijn hier enkele haarden bekend, maar in 2007 lijkt er een schepje bovenop te zijn gedaan. We hebben er vorig jaar al op gewezen (Bijlsma & Zoun 2007) dat er in het hart van het grauwe kiekendievenbolwerk werd vergiftigd. Siddeburen, Slochterbos, Huismanbos en delen van Oost-Groningen werden toen aangemerkt als plaatsen waar tientallen vergiftige roofvogels werden gevonden (Annet de Jong *in* Dagblad van het Noorden, 23 maart 2006). Dat kostte dit jaar een Zeearend het leven; helaas is er geen informatie aan deze vogel verzameld buiten de controle op gif om.

De op naam gebrachte gifsoorten hadden betrekking op aldicarb (2x), carbofuran (7x), difenacoum (1x, een rodenticide), mevinfos (2x), parathion (2x), strychnine (1x) en onbekend (granulaat, 2x). Deze middelen, behalve strychnine dat al sinds lang is verboden en toentertijd werd gebruikt bij mollenbestrijding, vinden (of vonden) voor een deel in sterk verdunde vorm legale toepassing in de land- en tuinbouw, maar zijn in niet-verdunde vorm erg giftig. Het geval van difenacoum betrof een Buizerd die in een terrein werd gevonden waar open en bloot rattenkorrels lagen. Het middel RATTOX-G, waar het hier om ging, mag alleen worden gebruikt indien uitgelegd in speciaal daarvoor bestemde van boven afsluitbare voerkisten of -dozen op plaatsen die onbereikbaar zijn voor kinderen en huisdieren. In dit geval was het middel dus niet conform het wettelijk gebruiksvoorschrift toegepast.

Tabel 1. Doodsoorzaken van roofvogels in relatie tot menselijk handelen in Nederland in 1975-2007 (bronnen: CIDC-Lelystad, WRN). *Causes of death of raptors in The Netherlands in 1975-2007 (sources: CIDC-Lelystad, WRN).*

Doodsoorzaak <i>Cause of death</i>	Gif <i>Poison</i>	Klem/doodslag <i>Trap/killed</i>	Afschot <i>Shot</i>	Nestverstoring <i>Nest disturbance</i>
1975-88	621	2	69	145
1989	21	?	?	?
1990	20	?	?	?
1991	61	?	?	?
1992	76	0	5	?
1993	33	2	7	?
1994	13	2	6	26
1995	65	4	13	9
1996	106	9	18	139
1997	176	10	13	62
1998	91	0	7	105
1999	80	4	4	88
2000	33	2	3	129
2001	21	0	0	80
2002	50	1	3	58
2003	54	1	0	81
2004	37	0	0	85
2005	35	0	0	114
2006	75	1	1	211
2007	17	0	0	103

Tabel 2. Doodsoorzaken van roofvogels in relatie tot menselijk handelen in Nederland in 2007; afschot = zoals vastgesteld door CIDC, doorschieten van nesten en afschieten van broedvogels is onder nestverstoring gerangschikt. *Causes of death of raptors, inflicted by humans in The Netherlands in 2007 (shot = as determined during dissection; shooting breeding birds and nests is classified under Nest disturbances).*

Soort <i>Species</i>	Gif <i>Poison</i>	Klem/kooi <i>Trap</i>	Afschot <i>Shot</i>	Nestverstoring <i>Nest disturbance</i>
Bruine Kiekendief <i>Circus aeruginosus</i>	0	0	0	9
Zeearend <i>Haliaeetus albicilla</i>	1	0	0	0
Havik <i>Accipiter gentilis</i>	4	0	0	18
Sperwer <i>A. nisus</i>	0	0	0	1
Buizerd <i>Buteo buteo</i>	12	0	0	72
Torenvalk <i>Falco tinnunculus</i>	0	0	0	3
Totaal <i>Total</i>	17	0	0	103

Afschot

Afschot begint een normaal verschijnsel te worden, maar dan vooral gericht tegen nesten en de erop broedende vrouwtjes. Deze praktijk behoort in ieder geval in Friesland (13x), en misschien ook op Schouwen (2x), tot de vaste routine, vaak samengaan met doorschieten van kraaiennesten. De sporen, veldobservaties en medelingen aan omwonenden wijzen erop dat het vooral 's avonds gebeurt, zowel met hagel als kogel. Het zijn gerichte acties, in vaste gebieden met een lange historie van roofvogelvervolging. Afschot vindt – gezien de baan van het schot en banden- en schoensporen – zowel op afstand vanuit de auto plaats, als van dichtbij. In de meeste gevallen wordt het corpus delicti opgeruimd. De sporen aan nest en nestboom zijn echter onmiskenbaar, zoals hagelresten, gaten in nestrand of nestkom, opgewipte nestkom, en beschadigingen aan stam en zijtakken.

Nestverstoring

In 2007 werden net iets meer dan 100 nestverstoringen gemeld, een aanmerkelijke daling ten opzichte van 2007 (Tabel 1). Of hieraan de forse publiciteit in 2007, of de duidelijke profilering van het Openbaar Ministerie aangaande roofvogelvervolging, debet zijn geweest, weten we niet. De afname lijkt wel reëel, met uitzondering van de vaste gebieden in Friesland waar vervolging tot de maatschappelijk aanvaarde bezigheden wordt gerekend. Op tal van nestkaarten uit deze regio wordt nadrukkelijk vermeld dat nestvernieling en –verstoring soms al >10 jaar op die locaties worden vastgesteld. Omdat de 3900 ingezonden nestkaarten een representatieve steekproef vormen van de Nederlandse roofvogelbevolking, kan de verhouding verstoord:niet-verstoord over de Nederlandse populatie van de respectievelijke soorten worden omgeslagen (Tabel 3). Dat levert een landelijk totaal van bijna 600 opzettelijke nestverstoringen op, waarvan driekwart Buizerds.

Tabel 3. Berekening van het totale aantal nestverstoring in Nederland in 2007, waarbij 1 = aantal ingestuurde nestkaarten, 2 = aantal nestverstoringen op nestkaarten, 3 = percentage verstoorde nesten, 4 = maximum aantal paren in Nederland in 2005 (Bijlsma 2006), en 5 = aantal berekende nestverstoringen in Nederland op basis van kolommen 3 en 4. *Calculation of the number of deliberately destroyed nests in The Netherlands in 2007, with 1 = no. of nest cards, 2 = number of destroyed nests on nest cards, 3 = percentage of destroyed nests based on columns 1 and 2, 4 = population size in The Netherlands in 2005, and 5 = calculated number of destroyed nests in The Netherlands based on columns 3 and 4.*

Soort <i>Species</i>	1	2	3	4	5
Br. Kiekendief <i>Circus aeruginosus</i>	205	9	4.4	1250	55
Havik <i>Accipiter gentilis</i>	536	18	3.4	1800	61
Sperwer <i>A. nisus</i>	475	1	0.2	4500	12
Buizerd <i>Buteo buteo</i>	1601	72	4.5	10.000	450
Torenvalk <i>Falco tinnunculus</i>	869	3	0.3	6000	18

Verstoringen door recreatie en bos- en onderhoudswerkzaamheden

Naarmate natuur steeds meer in de verdrukking komt, en er diensgevolge regels worden bedacht om het tij te keren, vermindert de bereidheid van natuurbeschermings- en overheidsorganisaties om rekening met die natuur te houden. Het woud aan regeltjes, vaak zelf bedacht, nodigt uit tot het negeren ervan, vooral als het strijdig is met de alom gedragen idee dat natuur er is voor het vermaak van de mens (en om geld aan te verdienen). Dit leidt geregeld, en in toenemende mate, tot conflicten tussen roofvogelaars en Staatsbosbeheer, Landschappen en Natuurmonumenten. Doordat roofvogelaars veel buiten zijn, en medewerkers van bovenvermelde organisaties nauwelijks (meer), zien we aan de lopende band zaken die strijdig zijn met bescherming en de bestaande regels. Het merkwaardige is: lang niet alle organisaties (of lokale vertegenwoordigers) zijn blij met de door ons aangedragen overtredingen, soms zelfs leidend tot badinerende opmerkingen, actieve tegenwerking, trainen bij het uitgeven van vergunningen, of rondstrooien van negatieve praatjes over nestcontroles (zonder enige kennis van zaken). Opmerkelijk daarbij is dat de eigen regels en kennis gemakkelijk opzij worden gezet ten faveure van het organiseren van 'leuke' dingen voor de mensen, zoals daar zijn (een willekeurige greep):

- een vliegshow boven nestplaatsen van Blauwe Kiekendieven (bijna uitgestorven in Nederland, dit geval vond in 2007 op Ameland plaats, met toestemming van Staatsbosbeheer, SBB),
- een lammetjeskijkdag op de lip van een bekend buizerdnest (It Fryske Gea), leidend tot verstoring van dat nest,
- organiseren van speurtochten voor kinderen, daarbij bekende roofvogelnesten negerend (It Fryske Gea), wederom leidend tot verstoring van dat nest,
- uitzetten van GPS-routes dwars door het Nationale Park Drents-Friese Wold door de landmacht (met een post onder een bezet wespendifnest; toestemming verleend door SBB ondanks het feit dat het nest bekend was en het gebied onder de Habitat- en Vogelrichtlijn valt),

- wedstrijd voor aangespannen wagens door het Nationale Park Drents-Friese Wold (wederom langs een wespdenievennest, toestemming Staatsbosbeheer),
- houtkap en opschoning midden in de broedtijd in een vak met bekend en bezet buizerdnest (Staatsbosbeheer, strijdig met Gedragscode Zorgvuldig Bosbeheer),
- aanleg van nieuw wandelpad op een kwetsbare plek in Nationale Park Dwingelderveld (overigens vooralsnog getorpedeerd door de rechter omdat “niet is onderzocht of het gebruik van het pad nadelige gevolgen heeft voor de flora en fauna rond het pad.”, Dagblad van het Noorden 19 november 2007),
- toestemming geven voor wampexen (kruising tussen nachtelijke speurtocht en ‘survival’) in natuurgebieden in Friesland (Staatsbosbeheer), en ga zo maar door. De lijst is eindeloos.

Net als bij jagers, weidevogelbeschermers en postduivenhouders zijn er overigens ook binnen natuurbeschermingsorganisaties vele lichtende voorbeelden te vinden die bewijzen dat het anders kan, namelijk via actieve samenwerking, uitwisseling van informatie, hulp bij onderzoek en wederzijdse interesse.

Bij onderhoudswerkzaamheden kan een iets andere planning al veel problemen oplossen. Dat geldt voor dunningswerkzaamheden en opschonen van houtwallen en slootkanten, tot een andere timing van onderhoud aan hoogspanningsmasten (nu plaatselijk in juni, zoals door Essent in Friesland, waardoor Boomvalken worden verstoord of van hun nestplaats worden beroofd).

Kraaienvangkooien

Het gebruik van kraaienvangkooien blijft een middel waarmee de kat op het spek wordt gebonden. Hoewel gebonden aan regels, is de controle gering. Verplaatsing van kooien is een makkie, en gericht vangen van roofvogels eenvoudig. In ZO-Friesland konden op die manier de rondzwervingen van een kooi op de voet gevolgd worden, totdat deze zowat onder de nestboom stond (Christiaan de Vries). Bij gepland veldtoezicht in Friesland (dus niet erop gericht zoveel mogelijk vangstkooien te controleren) door politie en AID in Friesland in april en mei 2007 bleek dat er in bijna alle gevallen waarbij proces-verbaal was opgemaakt meer aan de hand was dan alleen het vangen en doden van Zwarte Kraaien. Het ging dan om roofvogelvervolging, het gebruik van klemmen, en het voorhanden hebben en houden van andere beschermde diersoorten. Als reden voor het oneigenlijk gebruik van de kraaienvangkooi werden in de meeste gevallen weidevogelbescherming en bescherming van kuilvoer aangevoerd. Beide zijn niet door de wetgever aangewezen als belang om gebruik van de vrijstellingsregeling te mogen maken (Michel Pol, Regionaal Milieuteam Politie Fryslân, www.liminfo.nl).

Discussie

Niet eerder werden zo weinig roofvogels ter analyse bij het CIDC ingeleverd (Tabel 1). Dat kan drie dingen betekenen, namelijk (a) de zoekinspanning van roofvogelaars in het veld is drastisch verminderd, (b) er werden beduidend minder roofvogels

opzettelijk gedood, of (c) het wordt van overheidswege steeds moeilijker gemaakt om roofvogels in te zenden en te laten onderzoeken.

Het eerste punt kunnen we eenvoudig weerleggen: het aantal ingeleverde nestkaarten over 2007 lag in dezelfde orde van grootte als in voorafgaande jaren. Evenzo week de inspanning naar regio niet af van wat daarvoor gebeurde. De jaarlijkse vergelijkbaarheid van het roofvogelonderzoek is daarmee groot (Bijlsma 2008).

Het tweede punt kan niet worden uitgesloten. Gezien het feit dat er de helft minder opzettelijk verstoorde nesten werden gevonden, kan rekening worden gehouden met een reële vermindering van vervolging in 2007. Dat is overigens een normaal verschijnsel na elke publicitaire uitbarsting over vervolging. Dat geldt zeker voor 2006-07, nu ook het Ministerie van Justitie zich in de strijd heeft geworpen en laat zien dat ze tanden hebben (Anon. 2007, de Boo 2007). Via de Regionale Milieuteams (RMT's) is de inspanning in het veld vergroot en effectiever gemaakt, wat onmiddellijk vruchten heeft afgeworpen. De 'groene inspanning' had een duidelijke opleving in 2007. Het Openbaar Ministerie laat het hier niet bij. Voor de strafrechtelijke vervolging wordt aan een uniforme landelijke lijn gewerkt. "Vervolgers van roofvogels kunnen er van uit gaan dat hun zaken zullen voorkomen", aldus Pauline Verheij (in Anon. 2007). Bovendien wordt gewerkt aan hogere eisen ter zitting, en aan hogere transacties. Daarnaast wordt gedacht aan intrekking van akten, vergunningen en ontheffingen. Ook korten op bedrijfstoelagen behoort tot de mogelijkheden: er zijn boeren die door het ministerie van LNV worden beloond voor een mooie weidevogelstand. De verleiding is dan groot om die toeslag veilig te stellen door het vervolgen van roofvogels (Anon. 2007). In tegenstelling tot het verleden, toen veroordelingen maar al te vaak succesvol uit de publiciteit werden gehouden, zal actiever de publiciteit worden gezocht onder het mom van 'naming and shaming' (Anon. 2007). Dat laatste kan geen kwaad: bij een recent geval in Overijssel, waarbij een jachtopzichter twee jaar lang zijn jachtakte was ontnomen (vanwege bedreiging van het publiek: buks aanleggen op wandelaars en dreigen loslopende honden dood te schieten), bleef de wildbeheereenheid van het gebied waar hij jaagde vergunningen afgeven om reeën af te schieten, alsmede loodjes om het geschoten wild te merken. Hoewel de verdachte zijn wapen eigenlijk bij de politie had moeten inleveren, was dat niet gebeurd (maar bij een neef in Drenthe, die dezelfde kwalijke praktijken uitvoerde). Bij huiszoekingen werden bij drie verdachten uiteindelijk 3092 stuks munitie en zestien vuurwapens (en onderdelen ervan) in beslag genomen. In de vriezer lagen kraaien, konijnen, gaaien, ruim 70 kleine zangvogels als merels, zanglijsters en spreeuwen, een Buizerd, een Roerdomp en een reiger. Deze man was gewoon blijven doorjagen en stropen, onder gebruikmaking van geweer, gif en vangkooien (de Boo 2007a). Een mooi voorbeeld hoe ineffectief een veroordeling kan zijn wanneer er geen ruchtbaarheid aan wordt gegeven; hoeveel vaker zal dit voorkomen?

Het derde punt is eveneens van belang. Daarmee moet opnieuw de AID worden genoemd, waarover de minister beweert dat er voldoende manuren aan handhaving van Flora- en faunawet worden besteed terwijl wij proefondervindelijk kunnen vaststellen dat daar in ieder geval geen roofvogelvervolging mee wordt bedoeld (en sowieso weinig handhaving). Sterker nog, ook op het gebied van de analyse van

verdacht materiaal door het CIDC-Lelystad (sinds kort overigens: Centraal Veterinair Instituut, CVI) is de AID weer helemaal terug op de richtlijn dat er alleen roofvogels ingezonden mogen worden als daar een daderspoor aan vastzit dat tot aanhouding van een verdachte kan leiden (zie Kamervragen in Bijlsma 2007: 198). Dat betekent in de praktijk dat er nauwelijks meer roofvogels (of andere zaken) worden ingestuurd. Het afgelopen jaar bewees dat een en andermaal: slechts 38 inzendingen door de AID (dus alle diersoorten) in 2007, tegen 104 in 2006.

Summary

Bijlsma R.G. & Zoun P. 2008. Raptor persecution in The Netherlands in 2007. De Takkeling 16: 56-64.

Poisoning (N=17) and deliberately disturbing of nests (N=103) were recorded throughout The Netherlands (Fig. 1). Victims of poisoning were Buzzards *Buteo buteo* (N=12), Goshawks *Accipiter gentilis* (N=4) and White-tailed Eagle *Haliaeetus albicilla* (N=1). The White-tailed Eagle was a first for The Netherlands (in terms of illegal killing), moreover found in the breeding stronghold of Montagu's Harriers *Circus pygargus* in The Netherlands. A wide variety of pesticides and rodenticides was found in poisoned raptors, i.e. aldicarb (2x), parathion (2x), carbofuran (7x), mevinfos (2x), difenacoum (1x) and strychnine (1x).

Disturbing nests by keeping parents away from the nest or by destroying eggs, killing nestlings and shooting is widespread. Based on the recorded intensity of persecution (Table 2), the large sample of nest cards (>3800 in 2007), the wide distribution of nest cards over the country and recent population estimates of raptor species, it is calculated that a minimum of some 600 raptor nests have been destroyed in 2007, mostly Buzzards (450) (Tabel 3).

The much smaller number of poisoning incidents, compared with 2006 (N=75), was presumably connected with the governmental directive (Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality) only to have suspected cases examined when the offender is known. This effectively frustrated the flow of illegally killed animals (including raptors) into the Central Veterinary Institute (where post-mortems are carried out). Another factor may have been the outcry following last year's illegal activities, which may have cautioned the perpetrators. The decline in the frequency of nest disturbances, a halving compared with 2006, was accompanied by a more active interest in raptor persecution by the Ministry of Justice, i.e. by taking a firmer line in tracking down perpetrators, and in sentences (naming and shaming).

Literatuur

- Anonymous 2007. "Harde aanpak van roofvogelvervolgung." Functioneel Parket Magazine 2(2007): 14-15.
- Bijlsma R.G. 1993. Ecologische atlas van de Nederlandse roofvogels. Schuyt & Co., Haarlem.
- Bijlsma R.G. 2004. Opzettelijke verstering van broedende roofvogels in Nederland in 2003. De Takkeling 12: 56-63.

- Bijlsma R.G. 2006. Trends en broedresultaten van roofvogels in Nederland in 2005. De Takkeling 14: 6-53.
- Bijlsma R.G. 2007. Kamervragen betreffende roofvogelvervolgning en aanverwante zaken. De Takkeling 15: 196-201.
- Bijlsma R.G. 2008. Trends en broedresultaten van roofvogels in Nederland in 2007. De Takkeling 16: 8-55.
- Bijlsma R.G., Hustings F. & Camphuysen C.J. 2001. Schaarse en algemene vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij, Haarlem/KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Bijlsma R.G., van Kuik H., Schipperijn J. & Zoun P. 1998. Roofvogelvervolgning in Nederland in 1997. De Takkeling 6: 54-61.
- Bijlsma R.G., van Kuik H., Schipperijn J. & Zoun P. 1999. Roofvogelvervolgning in Nederland in 1998. De Takkeling 7: 52-58.
- Bijlsma R.G., van Kuik H., Schipperijn J. & Zoun P. 2000. Roofvogelvervolgning in Nederland in 1999. De Takkeling 8: 52-59.
- Bijlsma R.G., van Kuik H., Schipperijn J. & Zoun P. 2001. Roofvogelvervolgning in Nederland in 2000. De Takkeling 8: 53-60.
- Bijlsma R.G., Schipperijn J., van Swieten R. & Zoun P. 2002. Vervolgning van roofvogels in Nederland in 2001. De Takkeling 10: 49-55.
- Bijlsma R.G., Schipperijn J., van Swieten R. & Zoun P. 2003. Vervolgning van roofvogels in Nederland in 2002. De Takkeling 11: 55-63.
- Bijlsma R.G. & Zoun P. 2005. Vervolgning van roofvogels in Nederland in 2004. De Takkeling 13: 57-64.
- Bijlsma R.G. & Zoun P. 2006. Vervolgning van roofvogels in Nederland in 2005. De Takkeling 14: 102-118.
- Bijlsma R.G. & Zoun P. 2007. Vervolgning van roofvogels in Nederland in 2006. De Takkeling 15: 39-47.
- de Boo M. 2007. OM pakt vervolging roofvogels flink aan. Handhaving 2007(5): 29-30.
- de Boo M. 2007a. Eigen rechter spelen in de Overijsselse natuur. Handhaving 2007(6): 22-25.
- Jansman H. 2001. Herkenning en opsporing van roofvogelvervolgning. Tweede herziene druk. Werkgroep Roofvogels Nederland, Appelscha.
- van Lieshout H., Schipperijn J., Zoun P. & Bijlsma R.G. 1997. Roofvogelvervolgning in Nederland in 1996. De Takkeling 5(1): 43-51.
- Zoun P.E.F. 2000. Onderzoek naar de doodsoorzaken van wilde fauna ten behoeve van het opsporen van wetsovertredingen. Verslag over 1998. ID-Lelystad Rapport no. H99-2511. ID-Lelystad, Lelystad.
- Zoun P.E.F. 2007. Onderzoek naar de doodsoorzaken van inheemse wilde fauna. Verslag over 2006. CIDC-Lelystad, Lelystad.

Adressen:

RGB: Doldersummerweg 1, 7983 LD Wapse, rob.bijlsma@planet.nl
PZ (Centraal Veterinair Instituut, CVI): Postbus 65, 8200 AB Lelystad, pedro.zoun@wur.nl